

ע"ז של גוי

ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר אשר בידם ואת הנזמים אשר באזניהם ויטמן אתם יעקב תחת האלה אשר עם שכם: (בראשית לה, ד)

האם כבר נתבטל הע"ז

והק' הרמב"ן הרי ע"ז ומשמשיה אינן מן הנקברים, אלא צריך שיהא מפרר וזורר לרוח או מטיל לים (ע"ז מג, ב), ות"י כי בני יעקב לא לקחו עבודה זרה ומשמשיה משכם עד שנתבטלה והותרה להם, שהעכו"ם מבטל ע"ז בע"כ (שם מג, א), והיא מותרת להם. אבל יעקב צוה להסיר אותה לטהרת הקדש שיהיו ראויים לעבוד את השם ולהקריב לפניו קרבן, כאשר צוה להם בטבילה וחלוף הבגדים, והיה די להם בקבורה, ולכן טמן אותם תחת האלה במקום שלא יעבד בו ולא יזרע.

אמנם בזוה"ק (כרך א עמ' קעג, א) מבואר שהיה עליו דין ע"ז ואסור היה בהנאה, וז"ל הסירו את אלהי הנכר וגו', הסירו את אלהי הנכר אלין אנון דנטלו משכם מאני כספא ודהבא דהוה חקיק עלייהו טעוא דלהון, רבי יהודה אמר טעוון הוּוּ מכספא ודהבא, ויעקב אטמין לון תמן בגין דלא יתהנון מסטרא דע"ז דאסיר ליה לבר נש לאתהני מניה לעלמין.

וכן מבואר בפסיקתא זוטרתא (פרשת וישלח פרק לה, ב) וז"ל ויאמר יעקב אל ביתו וגו' הסירו את אלהי הנכר אשר בתוכם. תנן התם המוצא כלים ועליהם צורת חמה צורת לבנה צורת דרקון יוליכם לים המלח, לפי שע"ז אסורה בהנאה, שנאמר ואבדתם את שמם מן המקום ההוא.

אין ביטול ע"ז כשהגיע ליד ישראל

וע"י באוה"ח שהטעם שאמר להם הסירו את אלהי הנכר שרצה יעקב ליסע מהמקום ההוא חש שמא יקחו בידם מאלהי העמים ויהיו ברשותם, ולהיות שלא היו עמהם מהאומות שיבטלו אותם קודם שיבואו לביתם אין להם ביטול על ידי ישראל. והק' למה לא בטלו אותם נשי אנשי שכם קודם שבאו לידם, שהרי אמרו (ע"ז מג, א) גוי מבטל ע"ז בע"כ ואפילו ע"ז של חברו, ות"י כי הנשים דינם כקטנים ואין הקטנים מבטלים ע"ז, וכמו דאמרינן במס' ע"ז וש"מ היודע בטיב וכו', ושאינו יודע בטיב ע"ז ומשמשיה אינו מבטל ע"כ, והנשים דינם כקטן.

עוד כתב דאולי לא היו מדקדקים שלא יגיעו לידם עד שיבטלו אותם. או שהיו ע"ז נסתרים בכלים וכדומה ולא היו ניכרים אצלם לתקן ביטולם קודם שיגיעו לידם, ועל זה צוה יעקב לבדוק להסיר כיעור.

טומאת ע"ז

ממשיך האוה"ח הק' ואמרו והחליפו וגו' על דרך מה שכתב הרמב"ם (פ"ו מהלכות אבות הטומאה) וז"ל כל אב הטומאה שמטמא במגע ובמשא בין אב וכו' אדם הנוגע בו או הנושא מטמא בגדים בשעת מגעו, לזה אמר להם שאפילו לא נגעו השמלות בעבודה זרה הרי הם טמאים וצריכין להחליפם, ולזה דקדק לומר שמלותיכם, פ"י אותם שהיו עליהם בעת שבזזו הביזה שהיו

בהם ע"ז. אלא שהק' למה יחוש להחלפת בגדים והלא אין אדם וכלים מקבלין טומאה אלא מאב הטומאה, ובגדים אלו לו יהיה שנגעו בע"ז עצמה אינם נעשים אב הטומאה ואינם מטמאים אדם. יראה כיון שמצינו קריאת שם לע"ז מתים דכתיב (תהלים קו) ויאכלו זבחי מתים, ומצינו שאמרה תורה (חולין ג, א) חרב הרי הוא כחלל, וכתב הרמב"ם (פ"ה מהלכות טומאת מת) וזה לשונו והוא הדין לשאר כלים וכו' ובגדים, א"כ נעשו הבגדים כטומאת ע"ז עצמה ולזה יצו הצדיק להחליף הבגדים. וזה חידוש נורא שהדין של "חרב הרי הוא כחלל" שייך גם בטומאת ע"ז.

לבטל או להשחית

בספר חשוני חמד (ע"ז מד, א) נשאל בישראל שיש בידו ע"ז שקיבלה מסוחר עשיר עובד גילולים ועדיין לא התכוון לזכות בו, האם חייב דוקא לאבדה כמו שנאמר בתורה (דברים יב, ב) "ואשריהם תשרפון באש, ופסלי אלהיהם תגדעון", או שמא מספיק שיתננה לעובד גלולים שיבטלה ושוב אינה ע"ז ולא צריך לאבדה.

והשיב שכבר זן בזה בספר חשבונות של מצוה לרבנו האדר"ת (מצוה תלו) והביא משם חתנו ד"ל דעדיף דוקא בביטול, משום לתא דבל תשחית. וכתב על כך האדר"ת שיפה הביא ראה מהא דדוד המלך ע"ה שביטל ע"ז ע"י עכו"ם (ע"ז מד, א).

והעיר על הראיה זו על פי מה ששמע ממרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, שנשאל וכי חסרו כתרים לעטר בהם את דוד מלך ישראל, ולמה הכתירוהו בכתר בני עמון שהיא ע"ז. והשיב שהיה בזה תיקון גדול לעולם, שמקור הטומאה הפך להיות כתר של קדושה. וגם בגמרא נאמר עדות היא לבית דוד, שכל הראוי למלכות הולמתו, ואם כן אין ראייה למה לא שרפו את הכתר, משום שהיה צריך לה, לתקן תיקונים גדולים, וגם להיות עדות לבית דוד, אבל עדיין לא שמענו לכל מקום שעדיף לבטל את הע"ז מלשרפה.

ועי"ש שהביא ראייה ליסוד זה מהגמרא (מג, א) אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יהושע בן לוי פעם אחת הייתי מהלך אחר ר' אלעזר הקפר בריבי בדרך ומצא שם טבעת ועליה צורת דרקון ומצא עובד כוכבים קטן ולא אמר לו כלום, מצא עובד כוכבים גדול ואמר לו בטלה ולא בטלה סטרו ובטלה. וצ"ב מדוע רבי אליעזר לא קיים מצוות איבוד ע"ז, אלא ע"כ שמותר לכתחילה לבטלו על ידי גוי, ואינו צריך דוקא לאבדו מהעולם.

אח"כ מביא מפשרתינו שלפי הרמב"ן בני יעקב לא לקחו ע"ז ומשמשיה משכם עד שנתבטלה והותרה להם, שהעכו"ם מבטל עבודה זרה בעל כרחו, אבל יעקב אבינו צוה להסיר אותה לטהרת הקדש שיהיו ראויים לעבוד את השם ולהקריב לפניו קרבן, כאשר צוה להם בטבילה וחלוף הבגדים, והיה די להם בקבורה, ולכן טמן אותם תחת האלה במקום שלא יעבד בו ולא יזרע. ובספורנו הוסיף וז"ל מ"מ הסירו אותם מקרבכם עתה בלכתנו לבית אל כדי שתרחק מלבכם כל מחשבת ע"ז. אז לדבריהם עולה שאע"פ שמותר לבטל ע"ז, מכל מקום לפעמים יש בזה חסרון, כי חסר כאן קדושה, או שעלולים לקרב ללב מחשבת ע"ז. אמנם כל החסרון בקדושה הוא רק כאשר הלכו לדבר עם ה', שהרי לפני כן יעקב אבינו לא אמר לבניו להטמין את הע"ז, וכמו כן לאחר שנגלה אליהם ה', הם חזרו ולקחו את הע"ז שבוטלה, כמבואר בנצי"ב (שם) שפירש

כפירוש הרמב"ן, והוסיף שהסיבה שטמנם יעקב ולא שרפם, הוא כדי לחזור וליטלם לאחר שיצאו מבית אל, וכמו כן רבי אלעזר הקפר לקח את הע"ז לאחר ביטולו.

מאידיך לפי האוה"ח הק' שכתב שיעקב רצה ליסע מהמקום ההוא, וחשד שמא יקחו בידם מאלהי העמים ויהיו ברשותם ולהיות שלא היו עמהם מהאומות שיבטלו אותם קודם שיבואו לביתם אין להם ביטול על ידי ישראל, הרי באמת רצה לבטל את הע"ז, אלא שלא היתה אפשרות בידו לבטל באותה שעה, ולכן הטמין. וכעין זה כתב בפנים יפות שיעקב הטמין את הע"ז כדי לבטלו לאחר זמן. נמצא לפי דברי האוה"ח והפנים יפות, שאין מניעה מלבטל לכתחילה את הע"ז במקום לאבדו.

קנין בע"ז

הזכרנו דברי האוה"ח הק' שע"ז שבא ליד ישראל לא שייך ביטול, והוא מדברי הגמ'. אלא די ש לדון בזה דהנה כידוע נחלקו הראשונים האם יש בעלות באיסורי הנאה, וא"כ איך קונה הע"ז הרי ע"ז אסור בהנאה. כתב הרמ"א (או"ח תרמט, ב) והמודר הנאה מלולב של חברו או מלולבו של עצמו, אינו יוצא בו ביום א', דלא הוי שלכם. מקורו בשו"ת הרשב"א (ח"א סימן תשמו) שנשאל במודר הנאה מחבירו ונתן לו לולב לצאת בו על מנת שיחזירהו אם שייך בכי הא מצות לאו ליהנות ניתנו, והשיב דביום ב' ודאי יוצא דמצות לאו ליהנות ניתנו. אבל ביום א' לא יצא, דהא בעינן ולקחתם לכם משלכם ולא משל איסורי הנאה, והכא כיון שבא לידו איסור כדמשמע בנדרים (דף מ"ז) ככרי עליך חרם ונתנה לו במתנה אסור ואינו קנוי כלל לשום דבר. ואם קדש בה את האשה אינה מקודשת וכשאר איסורי הנאה דמו.

והקשה לי אאמו"ר שליט"א שהרמ"א סותר דבריו בסעיף הבא, דהנה כתב המחבר (שם סעיף ג) לולב של עיר הנדחת ושל אשרה של ישראל פסול, אבל של עבודת כוכבים, לכתחילה לא יטול ואם נטל יצא מיום ראשון ואילך, דלא בעינן לכם. וכתב הרמ"א ודוקא שלא נתכוון לזכות בו, אבל אם נתכוון לזכות בו הו"ל של ישראל דאינו יוצא בו, דכתותי תיכתת שיעוריה. הרי לן ששייך קנין באיסוה"נ, דאם אין הישראל קונה עדיין שייך ביטול ולא אמרינן כתותי מיכתת שיעוריה. ועל קצוה"ח (ס"ל תו) שבאמת מכאן הוכיח הריב"ש (ס"ל ת"א) דיש זכייה באיסורי הנאה.

קנין חמץ בפסח

וכעין זה הוכיח האב"מ (כח, נו) מדברי הרמב"ם שכתב (חמץ ומצה א, ג) שאם קנה חמץ בפסח לוקה משום בל יראה, וע"כ דאיסורי הנאה אית ליה בעלים, דאלת"ה למה עובר בב"י וב"י. וחשבתי שאולי ליכא ראייה משם, שבחמץ הרי אמרו חז"ל (ב"ק כט, ב ופסחים ו, ב) שני דברים אינו ברשותו ועשאן הכתוב כאלו הן ברשותו, חמץ בפסח ובור ברה"ר, א"כ אולי גם לענין מי שקנהו ג"כ "עשאן הכתוב כאלו הוא שלו", דלענין לעבור עליו הוי כמי שמותר בהנאה. אבל כתב האב"מ דשאני התם שכבר היה שלו ולא בטלו קודם פסח אז עשאן הכתוב כאלו הוא ברשותו, אבל זה שקנה חמץ בפסח אי לאו דאיכא זכייה באיסורי הנאה ואית ליה בעלים, מה קנה.

ולפי"ז צ"ע איך ילמד הרשב"א סוגיא דע"ז, דלדבריו הרי אין זכייה באיסוה"נ.

שוב ראיתי בריטב"א (עבודה זרה מב, א) שהק' קושיא הנ"ל וז"ל גזירה דילמא מגבה לה ישראל מעקרא והדר מבטל לה, והוויא לה עבודה זרה של ישראל שאין לה בטלה עולמית. פירוש דאף על גב דכי מגבה לה איסורי הנאה היתה, ישראל זוכה באיסורי הנאה לחשבה שלו להוסיף בהם איסור, מכאן לישראל הזוכה בחמץ בפסח שהוא אסור לאחר הפסח כדין חמץ גמור שהיה לו קודם הפסח שעבר עליו הפסח. משמע שהא דיכול לקנות איסה"נ אינו אלא כדי "להוסיף בהם איסור", ואולי דבר זה נלמד מהא דאמרינן "עשאן הכתוב כאילו הן ברשותו", והבין הריטב"א שזה שאינו ברשותו אינו אלא לקולא, אבל לחומרא שפיר אמרינן שיש זכייה באסה"נ. ולפי"ז מיושב שיטת הרשב"א, שרק בע"ז יש זכייה כדי שלא יהיה ביטול, אבל לעולם בעלמא אין זכיה באסה"נ.

האם ב"נ אסור ליהנות מע"ז

מדברי הזה"ק (הנ"ל) משמע שהאיסור ליהנות מע"ז שייך גם לב"נ, דמשמע שהיה מטמינן שלא יחנו ממנו כולם. וכ"ה להדיא בחידושי הר"ן (ע"ז נט, ב) וז"ל אבל כשנסכו לע"ז ממש מחייב בתשלומין דמקלא קלייה כיון דאסיק עליה שמא דע"ז ואסריה בין לדידיה בין לאחרים, שאיסורה של ע"ז אף בב"נ הוא נוהג.

וכן נקט בשו"ת שבות יעקב (ח"ג סימן לח) עי"ש שדן בדברי המ"א (תקפו, ה) שבא לתרץ קושית הב"ח על הטור שכתב אם נתכוון לזכות בשופר של ע"ז לא יצא דהו"ל ע"ז של ישראל, הא הוי ליה גזל דהא של גוי הוא, ות"י המ"א דמ"מ הוי של ישראל כיון דאגבהיה קניא כדאיתא בע"ז (מב, ב). וכתב השבו"י שאע"פ שדבריו מבוארים בסוגיא (שם) אבל הטעם שכתב כיון דישראל חייב באחריותו מקרי שלו כמו גבי חמץ זה אינו, דאע"ג דלענין חמץ מקרי שלו מ"מ אינו שלו ממש להיות ברשותו לכל דבר, אלא עיקר הטעם הוא כיון שעומד לבערו כדכתיב ואשריהם תשרפון באש, הפקר ועומד הוא ואין כאן גזל כלל, ורחל גנבה את התרפים יוכיח דודאי לא לקחתם באופן גזל וגניבה. וע"כ שס"ל שאסור גם לב"נ, דאם היה מותר ללבן ליהנות מהע"ז ישנו משום גזל. ואולי אין משם ראייה אלא שהיות ויש חיוב לאבדו זה עושה שאינו שלו, ודו"ק.

וכעין דברי השבו"י כתב ג"כ בשו"ת אבני נזר (יו"ד סימן קכא) עי"ש שדן ג"כ על דברי המ"א שכתב שאם קנה הישראל הוי כשלו משום שקיבל עליו אחריות, ומביא ראייה מוס' (סוכה לא, ב) שהקשו בלולב של ע"ז של גוי איך יש לו ביטול הלא בהגבהה נעשה ע"ז של ישראל, והוצרכו לתרץ כגון שהגביה שלא לקנותה, ולא תירצו כפשוטו דכיון שהוא של גוי לא יוכל לקנותו. אלא ודאי משום שנתחייב באחריות. וכתב עליו האב"נ שלא מבעיא למ"ד גזל נכרי מותר דנעשה שלו כמבואר באהע"ז (סי' כ"ח סעיף א' ברמ"א) ובח"מ (סי' רפ"ג) שפסק כתשו' רש"י דהיכא שמותר לגזלו חשיב שלו, דלא כספר יראים שהביא המג"א (סי' תרל"ז סק"ג). אלא אפילו למ"ד גזל גוי אסור, מ"מ ע"ז שלו פשיטא שאין בו איסור גזל. והוכיח כן מרחל שגנבה התרפים אשר לאביה כדי להפרישו מע"ז, וה"נ זה טובה לגוי להפרישו מע"ז, וכיון שמותר לגזלו שוב נעשה שלו כנ"ל. (וצ"ע הרי לפי היראים אע"פ שמותר לגזלו אינו שלו, א"כ מהכ"ת שבגלל שמותר לזלו שיהיה שלו.)

אבל בספר טורי אבן (חגיגה יג, א) מדייק מרש"י שלב"נ ליכא איסור הנאה. עי"ש שדן על ההיא דע"ז (דף מד) דתנן ששאל נכרי אחד את ר"ג כתיב לא ידבק בידך מאומה מן החרם מפני מה אתה רוחץ במרחץ וכו', והשיב אני לא באתי בגבולה וכו', והק' הטו"א איך השיב הא איכא משום לפני עור, אף על גב דבז' מצוות דידהו מותרין לעסוק, נהי דעל ע"ז מצווין על הנאות ע"ז ומשמשיה ותקרובתה לא מצינו שיהיו מצווין. ומביא ראיה מההיא דפסחים (עג, א) דפריך למ"ד מקלקל בחבורה בשבת פטור הא דתניא השוחט בשבת בחוץ לע"ז חייב ג' חטאת מה תיקון, ומשני שמוציאן מידי אבר מן החי, ופירש"י שאם אכל ב"נ אינו נהרג. ואי ב"נ מצווין על לאו לא ידבק אכתי לא תיקן אפילו לב"נ כיון ששחטו לע"ז אסור לב"נ משום לא ידבק.

אמנם בשו"ת זרע אברהם (סימן כ, ה) רצה להוכיח מהא דע"ז (סד, א) שאין איסור לגוי ליהנות מע"ז, דהכי איתא התם דמי עכו"ם ביד עכו"ם מהו, מי תופסת דמיה ביד עכו"ם או לא, אמר להו רב נחמן מסתברא דמי עכו"ם ביד עכו"ם מותרין, דמדהנהו דאתו לקמיה דרבה בר אבוח אמר להו זילי זביני כל מה דאית לכו ותו אתגירי, מ"ט משום דקסבר דמי עכו"ם ביד עכו"ם מותרין. (היה מצוה להם למכור הע"ז שלהם בגיותן דשרי לאיתהנויי). מבואר להדיא דהעכו"ם מותר ליהנות מע"ז, שהרי מותר למכור וליהנות בדמיו.

בעיקר דברי השבו"י שהיה מותר לרחל לגנוב התרפים, ראיתי מביאים ראיה מהזוה"ק (בראשית קסד, ב) שלא כדבריו, וז"ל ואף על גב דרחל איהי עבדת לאעקרא ליה לאבוה מבתר ע"ז, אתענשת דלא רביאת ליה לבנימן ולא קיימא בהדיה שעתא חדא בגין צערא דאבוה אף על גב דאתכוונת לטב. הרי שלפי הזה"ק מתה רחל בגלל שגנבה התרפים. אבל לענ"ד אינו ראיה כלל ואדרבה משם מבואר כדברי השבו"י, דבזה"ק כתוב הטעם שנתה משום שציערה לאביה, דהיינו אע"פ שהיה מותר לה לגנוב התרפים אבל סכ"ס צירה לאבא שלה ונענשה.

דברי הזה"ק מובאים בספר שיורי ברכה (יו"ד סימן רמא, ד) על ההיא דאמרינן שם שאם היו אביו ואמו רשעים גמורים אסור להכותם וכו', מציין שאמרו בזהר (ח"א דף קסד), דרחל אמנו ע"ה נענשה על שציערה ללבן אביה, אף שנתכונה להפרישו מע"ז, ולכן מתה ולא זכתה לגדל לבנימין. ומציין למש"כ בספר פתח עינים (ב"ק צד, א) ושם בקונטרס שומר הפתח. ועי"ש שכתב טעם נוסף למה רחל מתה משום דלא רהני מעשיה, דכמה מיני ע"ז עבד, ועוד היה יכול לעשות תרפים חדשים.

האם מותר לגנוב דבר אסור

אבל יש הבדל בין הזה"ק לשבו"י, שלפי השבו"י טעם ההיתר משום דהוי הפקר, ואילו לפי הזה"ק טעם ההיתר משום שרצתה לשמרו מע"ז. ולכאורה יהיה נ"מ האם מותר לגנוב או להזיק דבר איסור של חבירו כדי להצילו מהאיסור היכא שאינו אסור בהנאה.

בספר תשובות והנהגות (כרך א סימן שסח) נשאל מבעל תשובה הנמצא בבית אביו ויש שם טלויזיא, ונוהג הבן להזיק את המכשיר לעתים תכופות כדי שלא יסתכלו בו בני המשפחה, ושואל אם מותר לו להזיק כן.

והשיב הגר"מ שטרנבוך שליט"א שאיסור להסתכל בטלויזיא הוא חמור מאד, ומאביזרייהו דערויות הוא, שעל ידי הסתכלות בכלי טמא זה גורם לו להמשך אחריהם ובודאי חייבין להפריש אדם מלהסתכל בטלויזיא וגם לפעול בכל מיני דרכים לשם כך.

אמנם נחלקו הקצוה"ח ונתה"מ (ח"מ סימן ג') אם הדין כפייה לקיים המצוות מסור לבית דין דוקא או לכל אחד ואחד, דלדעת הקצות (סוף סק"א) בעינן דוקא ב"ד, ולנתיבות כל אדם מצווה להפריש חבירו מאיסור. ולפי זה גם בנ"ד לפי נתה"מ שרי ליה לפעול לפי כחו, אבל לפי קצה"ח דשייך לב"ד דוקא אזי אין לו זכות להזיק, שהחיוב על בית דין דוקא לכוף עד להזיק ממון.

ובברכות (כ, א) דחסידי קדמאי כשלבשה אשה בגדים אדומים שהם פריצות קרעו הבגדים אף שעלו ד' מאות זוז, ומשמע שראוי לקרוע בגדי פריצות ולשלם במקום שיש חילול השם, וכ"ש טלויזיא שמטמא עוד יותר, ורחל גנבה התרפים של אביה להפרישו מע"ז וכמבואר ברש"י. ויש להעיר דשם לא היה על מנת לשלם, ובברכות היה ע"מ לשלם.

צריך שאלת חכם

אמנם מסיק שכל פעולה צריך שאלת חכם, וגם רב אדא בר אהבה אמר "מתון מתון וכו'", ואפילו רחל אמנו שגנבה התרפים מאביה להפרישו מע"ז והעלימה מיעקב שהקפיד בדבר, ואמר "עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה" הרי שלא היתה דעתו מסכמת לזה, ולבסוף נענשה רחל על ידי זה שמתה. ולפעמים לא הגיע עדיין הזמן להפרישו מטלויזיא, ופעולה שלא בזמנה עלולה לפעמים לקלקל, ולכל עת ולכל זמן, ובעצת חכמים ישכון אור ואין לזוז מדבריהם.

וראוי לדבר ולהסביר להורים שהכלי הזה טלויזיא גורם צרות רבות, ואם נהנין בשעתו בדברי הבל, סופו שמושך המשפחה כולה לבאר שחת, ואין לך עון ומשחית כמוהו, אבל לענין לקלקלו ולהשחיתו אף אם משלם ראוי לשאול מקודם שאלת חכם, והנוהג ע"פ חכמים זוכה להצלחה תמיד.

וראיתי בקובץ תורה "בית הלל" שדן לגבי קריעת עיתון לא צנוע, וטען שעכ"פ במקרה של הטלויזיה לפי שני הטעמים של החיד"א אין ענין לשברו, שהרי שם מדובר באבא והוא מצער אותו, וגם לא יועיל שבידו לתקן הטלויזיה או לקנות חדש.